

УДК 37.017.924

Окса М.М.

**ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ**

Постановка проблеми. Вимоги педагогічної культури вчителя сьогодні значно зросли у зв'язку з особливостями розвитку сучасних дітей, розширенням завдань освіти, ускладненням міжособистісних,

міжетнічних, міжкультурних взаємин у суспільстві. Система професійної підготовки та перепідготовки вчителя в цих умовах мусить відповідати вимогам гуманізації освіти, формуванню толерантної свідомості та поведінки самого педагога, що стають важливими характеристиками його професійної діяльності.

Давно відомо, що особистість формується особистістю, духовність – духовністю, а толерантність – толерантністю. Отже, вчитель мусить бути для учня взірцем у всьому.

Від особистісного потенціалу вчителя, професійних знань та навичок, його переконань, поглядів залежить ефективність, продуктивність спілкування та спільної діяльності. Учні переймають від учителя не тільки манеру поведінки, але й уявлення про цінності, переконання, філософію життя.

На наш погляд, реальність праці вчителя з позиції толерантності визначає три аспекти розгляду: особистість учителя, який володіє толерантними якостями; прояв толерантності у професійній діяльності та реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні. Усі ці три аспекти у єдності є передумовою, засобом та результатом формування толерантності підростаючого покоління.

Стає закономірною зміна освітньої парадигми, обумовлена потребою в уточненні сутності феномену освіти з позицій ХХІ століття. Основу нової освітньої установи повинна складати педагогіка толерантності, яка передбачає зміну системи відносин, побудову їх на тому, що взаємоповажає всіх учасників навчально-виховного процесу. Для сучасного українського суспільства необхідна толерантність у відносинах між людьми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Студентам потрібно допомогти навчитися розуміти інших людей, пізнавати їх проблеми, виявляти шляхи взаємодопомоги і взаємодії в повсякденних ситуаціях. Принципи виховання толерантності досліджували І.Аносов, Е.Антипова,

Р.Безпальча, Я.Берегова, І.Бех, О.Захаренко, Дж.Лорсен, В.Лекторський, К.Нідерсон, В.Подобєд, М.Уолцер, В.Шкода і ін.

Мета статті: визначити основні риси толерантності та інтолерантної особистості, головні критерії та показники толерантності.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження виконувалося відповідно до наукового напрямку кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького “Гуманізація управління навчально-виховним процесом закладів освіти” та відповідно до вимог освіти реформування освітньої системи, визначених Законом “Про освіту”, Державною національною програмою “Освіта (Україна XXI століття)”.

Результати дослідження та їх обговорення. Толерантність відноситься до загальнолюдських цінностей, особливо в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком, комунікацією, інтеграцією і взаємозалежністю, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформацією соціальних моделей. Толерантність – це основа свободи, пошана до прав іншої людини, терпимість, ненасильство, культура компромісу. Толерантність – це діалог, тобто діалогічна форма спілкування. Толерантність – це особова або суспільна характеристика, яка допускає усвідомлення того, що мир і соціальне середовище багатовимірні. Різними є погляди на цей світ. Учні пропонують розглядати толерантність у різних контекстах: еволюційно-біологічному, соціологічному, педагогічному. Справжні прояви толерантності мають моральні передумови, сприяючі регулюванню взаємостосунків між людьми, визначають: бажання відноситися до іншої людини як до самого себе; тривалий шлях демократичного розвитку; тривалий вплив християнської культури і

відповідних норм людського життя. Якщо при навчально-дисциплінарному підході виховання зводиться до виправлення поведінки або попередніх можливих відхилень від правил шляхом переконання, то особистісно-орієнтована модель взаємодії дорослого з дитиною виходить з іншого трактування виховання: виховувати – означає привертати дитину до світу людських цінностей. До кінця дошкільного віку можуть і мають бути сформовані ціннісні основи ставлення до дійсності.

Глобалізація сучасного світу постійно нагадує людству про те, що світ багатоманітний і в той же час єдиний, що різні підходи до одних і тих самих процесів неминучі, зважаючи на відмінність культур, але вже небезпечні як до конкретних соціальних суб'єктів, так і для світу в цілому. Політична обстановка в світі зробила необхідним вивчення проблеми толерантності як основного принципу взаємостосунків людей. Терпимість до іншої людини, нації або культури, що розрізняється за своїми цінностями і стилем життя, є однією з передумов гармонії в сучасному світі. Прогрес терпимості в світовій спільності стає індикатором зрілості політичної, юридичної, психологічної та екологічної культури, показником етичної висоти нації, їх суспільної свідомості. Толерантність є необхідною умовою світу і соціально-економічного розвитку всіх народів. Відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО, навчання культурі миру означає побудову і розвиток соціальних відносин, заснованих на принципах свободи, справедливості, демократії, терпимості і солідарності, відмови від будь-яких видів насильства. Цей тип соціальних відносин передбачає запобігання конфліктів на ранній стадії їх розвитку за допомогою ліквідації (або мінімізації) причин, що породжують їх, шляхом встановлення діалогу і ведення переговорів.

Розглянемо основні відмінності толерантної особи від інтолерантної. Г. Оллпорт відзначає, що толерантні люди краще знають самих себе, причому не тільки свої чесноти, але й недоліки, тому менш задоволені

собою. У зв'язку з цим потенціал для саморозвитку у них значно вищий. Інтолерантна людина помічає у себе більше достоїнств, ніж недоліків, тому у всіх проблемах частіше схильна звинувачувати оточуючих. Інтолерантній людині важко жити в згоді як з собою, так і з іншими людьми. Вона побоюється свого соціального оточення: навіть себе, своїх інстинктів. Толерантна людина звичайно відчує себе в безпеці. Відсутність загрози або переконаність, що з нею можна справитися, – важлива умова формування толерантної особистості. Толерантні люди, на відміну від інтолерантних, не перекладають відповідальність на інших і не прагнуть у всьому звинувачувати оточуючих. Інтолерантні люди роблять акцент на відмінностях між своєю і “чужою” групами. Вони не можуть ставитися до чогось нейтрально. Толерантна людина, навпаки, визнає світ у його різноманітті і готова вислухати будь-яку думку. Толерантна особа більше орієнтована на себе в роботі, творчому процесі, теоретичних роздумах. У проблемних ситуаціях толерантні люди схильні звинувачувати себе, прагнучи особистої незалежності. Прагнення належати до суспільних інститутів у інтолерантних людей виражено значно сильніше, ніж у толерантних. Таким чином, виділяються два шляхи розвитку особистості: статолерантний та інтолерантний [1].

Г.Оллпорт дав узагальнену характеристику толерантній особі за низкою параметрів: орієнтація на себе (толерантна людина більше орієнтована на особистісну незалежність, менше – на приналежність зовнішнім інститутам і авторитетам); потреба у визначеності (визнає різноманіття, готова вислухати будь-яку думку і відчуває менший дискомфорт у стані невизначеності); менша прихильність до порядку (толерантна людина менше орієнтована на соціальний порядок, менш педантична); здібність до емпатії (схильність давати більш адекватні думки про людей); перевага свободи, демократії (для неї не має великого значення ієрархія в

суспільстві); знання самої себе (толерантна людина добре поінформована про свої достоїнства і недоліки і не схильна у всіх бідах звинувачувати оточуючих), відповідальність (розвинене відчуття відповідальності, не перекладає відповідальність на інших), захищеність (відчуття безпеки і переконаність, що із загрозою можна справитися) [6].

Основними психологічними критеріями і показниками толерантності є: *соціальна активність* – готовність до взаємодії в різних соціальних міжетнічних ситуаціях з метою досягнення поставлених цілей і вибудовування конструктивних відносин у суспільстві; *дивергентність поведінки* – здатність нестандартно вирішувати звичайні проблеми, задачі (орієнтація на пошук декількох варіантів рішення); *мобільність поведінки* – здібність до швидкої зміни стратегії або тактики з урахуванням обставин, що складаються; *емпатія* – адекватне уявлення про те, що відбувається у внутрішньому світі іншої людини; *стійкість особи* – сформованість – соціально-етичних мотивів поведінки особи в процесі взаємодії з людьми інших етнічних і соціальних спільнот. Проілюструємо зміст роботи.

Вправа № 1

Кожна людина – унікальна особистість. У чомусь ми абсолютно не наслідуємо і зовні всякої конкуренції. І вірити в свою винятковість необхідно кожному. Ведучий пропонує учасникам групи подумати над тим, що кожний з них дійсно є “подарунком” для людства. Кожний з учасників аргументує своє твердження, наприклад: “Я подарунок для людства, оскільки я...”

Ведучий узагальнює висловлювання учасників, говорить, що у всіх багато можливостей, багато того, що робить кожного унікальним, а також того, що всіх об'єднує. Тому ми потрібні одне одному, і кожна людина може добитися в житті успіху і зробити так, щоб іншим людям поряд з нею було веселіше і радісніше жити.

Вправа № 2

Ведучий пропонує учасникам групи тренінгу визначити, що їх об'єднує, не дивлячись на безліч відмінностей. Кожний з учасників, щоразу після представлення кожному новому співбесіднику, ставить запитання, що стосуються психологічних характеристик та інтересів, що можуть об'єднувати учасників групи, і записує результат на аркуші паперу. Наприклад, ми обидва добрі, тактовні, приємні в спілкуванні, вирости в релігійній сім'ї, любимо слухати класичну музику, не менше одного разу на місяць буваємо на концерті, в театрі тощо.

Після того, як учасники закінчать перелік спільних рис, група може зробити висновок про те, що не дивлячись на фізіологічні, біографічні, расові та національні відмінності, люди сприймають і розуміють інших на основі схожості психологічних характеристик або інтересів, що дозволяє їм ставитися толерантно один до одного.

Завдання.

Кожний учасник групи називає декілька характеристик, властивих толерантній особі, потім ставить знак “+” напроти тих якостей, які, на його думку, в нього найбільш виражені. А також знайомить групу з характеристиками толерантної особи, які записуються на дошці. Підраховується кількість відповідей за кожною якістю; за результатами цієї гри бали, набрані гравцями є характеристикою толерантної особи. Учасники дістають можливість порівняти уявлення про себе, відзначене знаком “+”, з портретом толерантної особи, створеним групою під час обговорення. Учасники тренінгу визначають якості толерантної й інтолерантної особистості і з'ясовують, яких якостей їм не вистачає для того, щоб вважатися толерантними людьми [8].

Наведемо приклад характеристики толерантної особистості: терпіння, довіра, вміння володіти собою, поблажливість,

доброзичливість, уміння не засуджувати інших, терпимість до відмінностей, здібність до співпереживання, уміння слухати.

Слід зазначити, що толерантність є складнішою категорією для розуміння і дослідження в порівнянні з інтолерантністю. Толерантне ставлення з необхідністю включає примирення з деяким відхиленням, причому суб'єкт повинен морально не погоджуватися зі значущим для нього відхиленням. Якщо вдається примиритися з відхиленням, то необхідно, з одного боку, з чимось розлучитися (наприклад, з бажанням образити, подавити або витіснити когось), з іншого, зберегти прихильність своїм власним переконанням. От як ось ця боротьба між прихильністю з власними поглядами і визнанням позиції та переконань інших людей визначає толерантність як внутрішньо напружену категорію, складнішу для розуміння в порівнянні з інтолерантністю.

Інтолерантність – це неприйняття іншої людини, неготовність до співіснування з іншими людьми, яка виявляється через деструктивну, конфліктну, агресивну поведінку. В історії людства інтолерантність формувалася в свідомості людини тисячоліттями, породжувала війни, релігійні переслідування й ідеологічні протистояння. Виникнення інтолерантності до іншої людини обумовлено психічними особливостями індивіда, відчуттям виникаючої загрози з боку зовнішнього світу (іноді тільки уявне) примушує психіку виробляти правдоподібне, “раціональне” тлумачення ворожого ставлення до інших – тих, хто в чомусь відмінний. Результатом цього є прояв забобонів і ксенофобії – неприязні до чужаків: інших етносів, релігійних меншин, до специфічних соціальних груп, відмінних від суспільства за метою та інтересами. Критеріями “чужих” стають не тільки расові або етнічні відмінності, “чужі” визначаються на основі економічних, гендерних та інших цінностей і орієнтацій. Одна з істотних причин інтолерантності до чужаків, інакомислячих, полягає в тому, що нетерпимість об'єднує суспільство набагато міцніше і прояв

нетерпимості, маніфестації ненависті влаштовуються з метою згуртувати власну групу. Таким чином, інтолерантність виконує певні функції як для суспільства, так і для групи та особи згуртованості групи, заснованої на зіставленні “чужим”, простоті і чіткості групової та особової ідентифікації, побудові жорстких, ієрархічних відносин у групі.

Інтолерантність може мати місце на будь-якому рівні біологічної, культурної або політичної реальності самого, вразливою сферою міжособових взаємостосунків у полікультурному суспільстві, що трансформується, є сфера відносин між різними етнічними групами. Етнічна інтолерантність - значуща форма проявів трансформації етнічної ідентичності. В основі такого роду інтолерантної поведінки лежить кризова трансформація ідентичності за типом гіперідентичності (етноегоїзм, етно-ізоляціонізм, національний фанатизм), коли надпозитивне ставлення до власної групи породжує переконаність у перевазі над “чужими”. В міжетнічній взаємодії гіперідентичність виявляється в різних формах етнічної нетерпимості: від роздратування по відношенню до членів інших етнічних груп до відстоювання політики обмеження їх прав і можливостей. З другого боку, формування етнічної ідентичності підлітка може бути за типом гіпоідентичності, в першу чергу, етнологізму, який характеризується відчуженням від своєї культури, небажанням підтримати власні етнокультурні цінності, негативізмом і нетерпимістю у ставленні до свого народу. Слід зазначити, що інтолерантна особа в міжетнічних відносинах проявляє себе приписуванням ворожості дій і небезпечних намірів однієї нації, релігії по відношенню до інших, покладанням вини і відповідальності, перенесенням різного роду негативних характеристик і вад окремих представників на всю етнічну групу. Абсолютно очевидно, що ці якості протилежні тим, що відповідають критеріям толерантної поведінки і свідомості. Слід зазначити, водночас, що толерантна свідомість є

системою принципів, заснованих на правах людини і пошани до особи, неприпустимість негативного ставлення до людини тільки на основі її приналежності до релігійної, національної, професійної або будь-якої іншої групи.

Вправа № 3

Пояснити учасникам групи різницю між Я – висловлюванням і Ти – висловлюванням. Вживання в мові Я – висловлювання робить спілкування більш безпосереднім, припускаючи відповідальність промовця за свої думки і відчуття: “Коли ти приходиш додому пізно, я дуже хвилююся”. Ти-висловлювання націлене на звинувачення іншої людини: “Ти знову прийшов додому пізно”. Вживаючи Ти - висловлювання, людина, до якої ми звертаємося, відчуває негативні емоції - гнів, роздратування, образу. Вживання Я-висловлювання дозволяє людині вислухати вас і спокійно відповісти.

Схема Я - висловлювання: Коли (дія іншого) я відчуваю (мені), я вважаю.

Ведучий пропонує учасникам групи скласти Я- висловлювання для наступних ситуацій:

- Ви вирішили допомогти своєму другові підготуватися до свята і не пішли в цирк, але ваш друг так і не прийшов на місце зустрічі, примусивши вас чекати дві години; що ви йому скажете?

- Вихователь сказав вам, що ви не дуже якісно виконали доручену вам роботу, що ви могли б це зробити значно краще. Що ви скажете вихователю? [7].

Приведіть приклад своєї ситуації і складіть до неї Я-висловлювання. Американські дослідники К. Ситарам і Р. Когделл в результаті багаторічного досвіду дають практичні рекомендації учасникам міжкультурного спілкування з метою формування толерантності в міжкультурній комунікації: не судити про цінності, переконання і звичаї

інших культур, відштовхуючись від власних цінностей; завжди пам'ятати про необхідність розуміти культурну основу чужих цінностей; не виходити з кольору шкіри як “природної” основи взаємостосунків з тією або іншою людиною; не дивитися звисока на людину, якщо її акцент відрізняється від твого; розуміти, що кожна культура, якою б малою вона не була, має що запропонувати світу, але немає таких культур, які б мали монополію на всі аспекти; не намагатися використовувати свій високий статус в ієрархії своєї культури для дії на поведінку інших представників іншої культури під час міжкультурних контактів; завжди пам'ятати, що ніякі наукові дані не підтверджують переваги однієї етнічної групи над іншою.

На думку д-ра Ен Сесилії Манрик, члена постійної делегації Колумбії у ЮНЕСКО, учитель, який ефективно працює для розвитку толерантності, повинен виховувати з любов'ю та в ім'я любові, виховувати у душі миру; залучати у процес виховання батьків та громадськість; заохочувати спільну діяльність: визнавати значущість та здібності кожного, а також поважати почуття та позицію кожного; формувати почуття справедливості; уникати жорстких ієрархічних стосунків, створювати вільну та демократичну атмосферу в класі; не допускати прояву авторитаризму та маніпулювання; бути готовим та спроможним до діалогу, розуміння та солідарності; бути прикладом для дітей та суспільства; показувати, що досягнення та збереження миру насправді можливе; вміти слухати; виявляти схвалення щодо зробленого; підтримувати емоційну прихильність; розвивати в учнів почуття взаємної прихильності; давати вихованцям можливість самостійно вирішувати проблеми [2, с. 109 - 110].

Виховання толерантної особистості нового часу підвладне лише педагогові з високим новаційним потенціалом, що визначається як сукупність соціокультурних та творчих характеристик особистості, яка

виражає готовність удосконалювати педагогічну діяльність. До інноваційного потенціалу педагога також входить бажання та можливість розвивати свої інтереси та уявлення, шукати власні нетрадиційні шляхи розв'язання проблем, які виникають, сприймати і творчо втілювати нестандартні підходи в навчанні і вихованні. Для успішної роботи в галузі інноваційної педагогіки необхідні наступні характеристики: відкритість особистості до нового, що базується на толерантності та гнучкості мислення; культурно-естетична розвинутість та досвідченість, що передбачає інтелектуальну та емоційну розвинутість і високий рівень грамотності педагога; творча здатність генерувати нові ідеї, проектувати та моделювати їх у практичних формах. Під час конкретної діяльності [3].

Необхідно також відзначити, що реалізація на практиці інноваційного потенціалу окремого педагога виявляється особливо результативною при наявності педагогічного колективу однодумців, здатних до реалізації у галузі навчання інноваційних ідей, проектів та технологій. Крім особистісно значущих для дитини та професійно необхідних якостей, педагог повинен володіти спеціальними вміннями взаємодії з дитячим колективом. Виділяють п'ять груп таких умінь: гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські та комунікативні.

- Гностичні вміння – це вміння визначати індивідуальні особливості особистості дітей, їхні інтереси, потреби, національні особливості, ступінь соціальної активності; вміння правильно визначити морально-психологічний клімат дитячого колективу.

- Проектувальні вміння – це вміння визначити мету та методи виховання толерантності в дитячому колективі; вміння проектувати систему взаємодії з урахуванням подальших перспектив та можливих результатів.

• Конструктивні вміння – це вміння прогнозувати особисті дії під час навчання дітей толерантності; вміння будувати виховні заходи з дитячим колективом, зберігаючи вільну творчу атмосферу та роблячи дітей ініціаторами її створення і розвитку; вміння знаходити оригінальні рішення.

• Організаторські вміння – вміння розвивати ініціативу та самодіяльність дітей; вміння творчо використовувати різноманітні форми і методи виховання толерантності; вміння створювати умови, які спонукають дітей до взаємодії; вміння організовувати особисту діяльність та поведінку, збагачувати і систематизувати досвід виховання толерантності.

• Комунікативні вміння – це вміння відстоювати свої погляди, не нав'язувати їх дітям; вміння керувати особистими емоціями та настроєм, делікатно ставитися до дітей в умовах конфліктів; вміння розуміти психологічний стан дітей та створювати комфортний клімат взаємодії; вміння викликати у дітей потребу і бажання взаємодіяти з педагогом та один з одним [5, с. 87 – 89].

Вважаємо, що вміння, знання, творчість та майстерність у сукупності і є високим професіоналізмом педагога у справі виховання толерантності.

Психологи стверджують, що тільки людина, яка перебуває у психологічно комфортному стані, може позитивно впливати на інших.

Згідно з одним із важливіших положень теорії особистості, переконання людини, які стосуються її власних якостей і можливостей, є вирішальним фактором ефективності її діяльності. Тому толерантний педагог, на думку дослідника Лембо, повинен володіти високою самооцінкою і невід'ємним почуттям необхідності

та власної цінності для навколишніх, що і визначає його позитивну Я-концепцію [4, с. 21].

Професійна компетентність учителя полягає не тільки у володінні знаннями, вміннями та методикою викладання свого предмета, але й у здібності знаходити оптимальні шляхи ефективної взаємодії з учнями на уроках та в позанавчальний час на підставі співпраці. Залежно від того, наскільки повно і гармонійно вчитель керує власними почуттями і зважає на почуття учнів, визначають рівень його професійної компетенції. Найнижчий рівень кваліфікації передбачає, що вчитель повністю ігнорує емоційні прояви своїх учнів, чим викликає їхню ворожість; його власні висловлювання не збігаються з почуттями, він не є щиросердним, за винятком тих випадків, коли сварить когось. Другий рівень кваліфікації передбачає, що вчитель реагує не на справжні почуття учня, а на ті, які сам йому приписує, інколи у висловах буває щирий, проте позитивні емоції намагається не виявляти. Третій рівень кваліфікації передбачає, що вчитель реагує на поверхові почуття учня, проте робить це досить точно і часто; не боїться проявляти почуття (як позитивні, так і негативні), але не підтверджує їх словами (проявляє почуття невербально). Четвертий рівень кваліфікації передбачає, що вчитель миттєво реагує навіть на приховані почуття учня, допомагаючи йому тим самим усвідомити, чому учень відчуває саме те, що відчуває; щиро реагує на вербальному і невербальному рівнях; виявляє як позитивну, так і негативну реакцію (яка ніколи не принижує почуття власної гідності учня) [4, с. 30 - 31]. На нашу думку, цьому рівню професійної компетенції відповідає толерантний учитель.

Цікавою вважаємо характеристику відмінностей між толерантним та інтолерантним педагогом, яку розробили Г. Безюлева та Г. Шеламова [1].

Показники відмінностей	Толерантний педагог	Інтолерантний педагог
1. Знання самого себе.	Краще знає самого себе. Знає свої позитивні якості та недоліки.	Помічає в себе більше позитивних якостей, ніж недоліків.
2. Критичність по відношенню до себе.	Критично ставиться до себе. Не прагне у всьому обвинувачувати навколишніх.	Менш критичний до себе. У всіх проблемах найчастіше звинувачує навколишніх.
3. Співвідношення між “Я-ідеальним” та “Я-реальним”.	Суттєвий розрив між “Я-ідеальним” та “Я-реальним”.	“Я-ідеальний” та “Я-реальний” практично співпадають.
4. Здібність до емпатії.	Виявлена в достатній мірі.	Неяскраво виявлена.
5. Захищеність.	Почувається в безпеці.	Побоюється не тільки свого соціального оточення, але й самого себе.
6. Відповідальність.	За все, що відбувається бере відповідальність на себе.	Намагається зняти з себе відповідальність за все, що відбувається.
7. Потреба у визначеності.	Визнання розмаїття світу, позицій та точок зору.	Світ бачить з двох сторін: чорної та білої. Людей ділить на хороших та поганих.
8. Прихильність до порядку.	Порядок не вважає великою цінністю і відходить на другий план.	Порядок важливий у всьому, особливо любить соціальний порядок.
9. Орієнтація на себе та інших.	Орієнтований на себе. Прагнення до особистої незалежності.	Прагнення належати до суспільних інститутів.

10. Почуття гумору.	Здатний посміятися над собою. Має почуття гумору.	Почуття гумору виявлене неясково.
11. Авторитаризм.	Віддає перевагу життю у вільному, демократичному суспільстві.	Влаштує авторитарне суспільство з сильною владою.

На особливу увагу заслуговує професійне педагогічне спілкування як засіб вирішення навчальних завдань, як соціально-психологічне забезпечення виховного процесу та засіб організації взаємозв'язків у системі “учитель-учень”. Сучасний учитель повинен володіти “технологією” толерантного спілкування, яка полягає в спроможності на підставі зовнішніх проявів зрозуміти психічний стан іншої людини, повідомити інших про ефективні шляхи спілкування з цією людиною і на цій підставі організувати процес ділової взаємодії. Особистий приклад та сприятливе оточення допомагають утвердженню і практичному втіленню цінності толерантності.

Алгоритм поведінки педагога має містити аналіз ситуації, оперативний відбір можливих варіантів поведінки, вибір оптимального методу, організацію толерантної взаємодії. Навчити учнів толерантності можливо тоді, коли вчитель буде спрямовувати роботу навчально-виховного процесу відповідно до трьох основних установок учителя – фасилітатора, запропонованого великим Роджерсом. Умови здійснення освітнього «толерантного процесу» розкривають зміст кожної з умов фасилітації.

Перша з них – конгруентність – передбачає відкритість учителя власним думкам і переживанням, а також його спроможність відкрито виражати і транслювати їх учням. Другою силітативною установкою педагога стосовно учнів є емпатичне розуміння, «бачення» педагогом внутрішнього світу й поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції. Гадаємо, що індикатором емпатичного розуміння вчителем дитини виступає його непідробний інтерес. Толерантний педагог завжди пам'ятає подробиці життя дитини, її навчання та їхніх взаємостосунків, відчуває зміни її настрою і

тактовно враховує це в процесі спілкування; умовою здійснення процесу толерантної освіти є безумовне сприйняття учнів, довіра до них, яка є особистісною впевненістю педагога в можливостях і здібностях учнів. Подібне ставлення передбачає, насамперед, сприймання учня як незалежної людини з особистими почуттями, думками, поглядами [4, с. 19 – 22].

Отже, толерантна культура педагога складається з реалізації принципів педагогіки толерантності у професійному та особистісному спілкуванні, діяльності та самосвідомості.

На наш погляд, дуже делікатною проблемою є толерантність у стосунках між учителями. Толерантний простір у школі треба розглядати не тільки як терпимість окремої особистості, але й як якість колективу, в якому вона виявляється стосовно окремих людей, думок, суджень, ідей та ситуацій. Надзвичайно важливі вміння всіх і кожного бути поблажливими, миритися з існуванням інших поглядів, усвідомлено прагнути до досягнення згоди у вирішенні педагогічних питань, єдності (але не однаковості) вимог.

Висновки. Отже, науковці відзначають, що толерантні люди краще знають самих себе, свої недоліки та достоїнства. Таким чином, можна стверджувати, що толерантна людина більш орієнтована на особистісну незалежність, менш орієнтована на соціальний порядок, менш педантична, добре проінформована про свої достоїнства і недоліки, не схильна у всіх бідах звинувачувати оточуючих. Підсумовуючи, варто зазначити, що педагогічний колектив – це модель, за якою молоді люди формують свої уявлення про колектив дорослих, про способи, прийоми спілкування та взаємодії. Ось чому мета та завдання самовдосконалення, саморозвитку колективу щодо формування толерантного простору, в якому закріплюються атмосфера поваги, доброзичливості та уважного ставлення один до одного, є першорядними у житті навчальної установи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безюлева Г.В. Толерантність і педагогіка / Г.В.Безюлева, Г.М.Шеламова. – М.: Центр АПО, 2002. – 92 с.
2. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности: учеб. пособ. для слушателей системы дополнительного профессионального педагогического образования / Е.Ю.Клепцов. – М.: Академический Проект, 2004. – 176 с.
3. Матієнко О. Виховання толерантності починається з учителя / О.Матієнко // Рідна школа. – 2005. – №6. – С. 29 – 32.
4. Тодоровцева Ю.В. Педагогіка толерантності: метод. рек./ Ю.В.Тодоровцева. – Одеса: СВД Черкасов М.П., 2004. – 90 с.
5. Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб.науч.-метод.ст.–2-е изд., стереотип. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2003. – 368 с.
6. Калошна И.П. Структура и механизмы творческой деятельности / И.П.Калошна. – М.: Изд. МГУ, 1983. – 168 с.
7. Ковалик П.П. Хорове виконавство як феномен творчої взаємодії: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / П.П.Ковалик. – К., 2002. – 359 с.
8. Кречковский А.Ф. Формирование у студентов музыкально-педагогических факультетов умений для диагностики хорового пения: дис ... канд. пед.наук: 13.00.06 / А.Ф.Кречковский. – К., 1981. – 142 с.

АНОТАЦІЯ

Окса М.М. Толерантність як компонент професійної культури вчителя. В статті розглядається толерантність як компонент професійної культури вчителя, визначені основні риси толерантності та інтолерантної особистості, головні критерії та показники толерантності.

Ключові слова. Загальнолюдські цінності, виховання, особистість, уміння, толерантність, інтолерантність, критерії толерантності, етнічна ідентичність, тренінг.

АННОТАЦІЯ

Окса Н.Н. Толерантность как компонент профессиональной культуры учителя. В статье рассматривается толерантность как компонент профессиональной культуры учителя, определены основные черты толерантности и интолерантности личности, главные критерии и показатели толерантности.

Ключевые слова. *Общечеловеческие ценности, воспитание, личность, умения, толерантность, интолерантность, критерии толерантности, этническая идентичность, тренинг.*

SUMMARY

Oksa N.N. The article deals with tolerance as part of a professional culture of teachers, main features of tolerance and intolerance of the person, the main criteria and indicators of tolerance are identified in the article.

Key words. *Common to all mankind values, education, personality, abilities, tolerance, intolerance, criteria of tolerance, ethnic identity, training.*